

วิธีการศึกษาและรวบรวมข้อมูล

วิธีเก็บข้อมูลและลักษณะข้อมูล

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ส่วนใหญ่แล้วได้อาศัยข้อมูลสถิติมูลฐานหรือตัวเลขจากสำมะโนประชากร 2 ครั้งสูงสุดของประเทศไทย ได้แก่ สำมะโนประชากรแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2503 ของสำนักงานสถิติกลาง สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับรายจังหวัดทั้ง 71 จังหวัด ซึ่งได้ทำการสำรวจทำสำมะโนประชากรเมื่อวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2503 กับสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2513 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี ฉบับรายจังหวัดทั้ง 71 จังหวัดเช่นเดียวกัน ซึ่งได้ทำการสำรวจในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2513 อันเป็นวันสำมะโนเป็นพื้นฐานสำคัญ สำหรับข้อมูลที่ได้จากสำมะโนประชากรแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2503 ได้ใช้ตัวเลขจำนวนประชากรที่ย้ายถิ่นจากตารางที่ 6 ที่ว่าด้วย จังหวัดสุดท้ายของผู้ที่มีอายุ 5 ปีขึ้นไปซึ่งได้ย้ายถิ่นที่อยู่ 5 ปีก่อนการสำรวจสำมะโนและตัวเลขจำนวนประชากรที่ย้ายถิ่นจากตารางที่ 9 ที่ว่าด้วย ประชากรอายุ 5 ปีขึ้นไปที่ย้ายภูมิลำเนายังจังหวัดต่าง ๆ (ทั้ง 71 จังหวัด) จำแนกตามจังหวัดหรือประเทศอันเป็นภูมิลำเนาครั้งสุดท้าย หมวดอายุและเพศของสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2513 เป็นพื้นฐานในการศึกษาเกี่ยวกับจำนวนประชากรที่ย้ายถิ่น อัตราการย้ายถิ่น และทิศทางของการย้ายถิ่น รวมทั้งประชากรสุทธิที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนประชากรกับภาคอื่น ๆ ของประชากรทั้ง 15 จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งในระยะแรก (พ.ศ. 2498 - 2503) และระยะที่ 2 (พ.ศ. 2508 - 2513)

ส่วนในบทที่ว่าด้วยปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมที่ยังผลให้เกิดการย้ายถิ่นของประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

นั้น บางส่วนได้ทำการวิจัยค้นคว้าจากเอกสารเป็นสำคัญ (Documentary Research) หนึ่ง ในการวิจัยครั้งนี้ยังได้อาศัยผลการวิจัยของสภาวิจัยแห่งชาติ ผลการวิจัยจาก วิทยานิพนธ์สาขาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องที่มีบุคคลอื่นได้กระทำไว้แล้ว รวมทั้งได้อาศัยผลจากการสำรวจสำมะโนเกษตร พ.ศ. 2506 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี และจาก Agricultural Statistical Bulletin ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ พ.ศ. 2517 เกี่ยวกับจำนวนพื้นที่เชิงไถหว่านรายจังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นอกจากนี้ยังได้อาศัยผลงานของการวิจัยของสถาบันต่าง ๆ ในต่างประเทศ ตลอดจน ข้อมูลสถิติจากส่วนราชการต่าง ๆ เช่น กรมอุษณีย์วิทยา กรมพัฒนาที่ดิน กรมทรัพยากรธรณี และกรมแผนที่ทหาร กองบัญชาการทหารสูงสุด รวมทั้งหน่วยงานของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เช่น สถาบันประชากรศาสตร์ และเอกสารที่รวบรวมไว้ ณ ศูนย์เอกสาร แห่งประเทศไทย เป็นต้น ที่เห็นว่าเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยครั้งนี้

วิธีวิเคราะห์และนำเสนอข้อมูล

สำหรับการวิเคราะห์และการนำเสนอข้อมูล ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและวิเคราะห์ ข้อมูลที่ได้จากการทำสำมะโนทั้ง 2 ครั้ง คือ สำมะโนประชากรแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2503 ของสำนักงานสถิติกลาง สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ กับสำมะโน ประชากรและเคหะ พ.ศ. 2513 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี ตลอดจนข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องช่วยในการวิจัย ทั้งนี้จะนำเสนอข้อมูลโดยจะใช้วิธี ทางภูมิศาสตร์และวิธีทางสถิติวิเคราะห์ เช่น การแสดงในรูปของความหนาแน่น แผนที่ แผนที่ อัตราร้อยละ และอัตราส่วน เป็นต้น สำหรับการพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่าง อัตราการย้ายถิ่นออกและย้ายถิ่นเข้ากับปัจจัยต่าง ๆ ที่ต้องการศึกษานั้นได้ใช้วิธีการศึกษา โดยการหาค่าสหสัมพันธ์ (Simple Correlation หรือ r) เป็นเรื่อง ๆ ไปเพื่อเป็นการ ทหาระดับความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยหรือตัวแปรดังกล่าวว่ามีหรือไม่มีและมากน้อยเพียงใด รวมทั้งปัจจัยหนึ่งมีอิทธิพลหรือบทบาทต่ออีกปัจจัยหนึ่งหรือไม่ โดยใช้สูตรการหาค่าสหสัมพันธ์

ในการคำนวณดังนี้ คือ

$$r = \frac{n \sum XY - \sum X \sum Y}{\sqrt{[n (\sum X^2) - (\sum X)^2] [n (\sum Y^2) - (\sum Y)^2]}}$$

ส่วนมาตรการในการวัดการกระจายตัวของประชากรอันเกี่ยวเนื่องกับการย้ายถิ่นนั้น ได้ใช้ความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่ (Population Density) เป็นเครื่องมือในการวัด เนื่องจากความหนาแน่นเป็นมโนทัศน์ (Concept) ขรรมคาที่ใช้กันมากในการศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างขนาดของประชากรกับทรัพยากร ความหนาแน่นที่นำมาศึกษาวิจัยนั้นใช้ทั้ง 2 แบบ คือ ความหนาแน่นของประชากรแบบเลขคณิต (Arithmetic Density) ซึ่งเป็นวิธีการที่ใช้กันอยู่โดยทั่วไปในการศึกษาความหนาแน่นของประชากรโดยการหาอัตราส่วน ระหว่างจำนวนประชากรทั้งหมดในระยะเวลาใดเวลาหนึ่ง ต่อเนื้อที่ทั้งหมด และความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เชิงไถหว่าน (Physiological Density) ได้แก่การหาอัตราส่วนของจำนวนประชากรทั้งหมดต่อเนื้อที่เชิงไถหว่าน (Arable Lands) หรือพื้นที่ที่สามารถอำนวยความสะดวกได้โดยเน้นที่พื้นที่เพาะปลูกและเป็นวิธีการที่องค์การสหประชาชาติจัดทำขึ้นซึ่งถือว่าให้รายละเอียดดีกว่าวิธีแรก ที่จะแสดงให้เห็นถึงความหนาแน่นของประชากรที่กระจายตัวอย่างไม่สม่ำเสมอต่อศักยภาพทางด้านธรรมชาติ ที่จะผลิตอาหารหรือวัตถุดิบทางเกษตรกรรมสำหรับบริโภค แต่เนื่องจากมีปัญหาทางด้านข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนเนื้อที่เชิงไถหว่านซึ่งระยะเวลาที่ทำการสำรวจไม่ตรงกับระยะเวลาที่ทำการสำรวจสำมะโนประชากรทั้ง 2 ครั้ง ดังนั้นจึงอนุโลมใช้จำนวนเนื้อที่เชิงไถหว่านในปี พ.ศ. 2506 และ พ.ศ. 2514 แทน อนึ่ง ในการศึกษาเกี่ยวกับความหนาแน่นของประชากรครั้งนี้ ได้ศึกษาในรูปของรายจังหวัดเพื่อให้สอดคล้องกับอัตราการย้ายถิ่น ซึ่งทำการศึกษาในระดับจังหวัดเช่นเดียวกัน

เพื่อที่จะแสดงถึงรูปแบบการย้ายถิ่นให้เห็นชัดขึ้นได้ถือเอาหลักการแบ่งเขตภูมิภาคของการย้ายถิ่นของ Ronald C.Y. Ng. นักภูมิศาสตร์ เป็นสำคัญ โดยถือเอา

ทิศทางของการย้ายถิ่นเป็นเครื่องกำหนดแยกออกเป็นภูมิภาคย่อยซึ่งมีการย้ายถิ่นภายในระหว่างกันมากที่สุด และมีการข้ามเขตน้อยที่สุด ตลอดจนมีความคล้ายคลึงกันทางด้านสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรมภายในแต่ละภูมิภาคย่อย ซึ่งหากมีการย้ายถิ่นภายในภูมิภาคย่อยแล้วจะมีการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวใหม่น้อยที่สุด จากหลักการดังกล่าว Ronald C.Y. Ng. ได้แบ่ง 15 จังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือออกเป็น 2 ภูมิภาคย่อย ซึ่งสอดคล้องกับการแบ่งเขตการปกครอง ของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ได้แก่

(1) โคราชภาคใต้ (Khorat South) หรือตอนใต้ของโคราช ซึ่งเป็นเขต 3 ตามการแบ่งเขตการปกครอง ประกอบด้วย 6 จังหวัดที่อยู่ทางตอนใต้ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่จังหวัด ชัยภูมิ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี

(2) โคราชภาคเหนือ (Khorat North) หรือตอนเหนือของโคราช ซึ่งเป็นเขต 4 ตามการแบ่งเขตการปกครอง ประกอบด้วยจังหวัดที่อยู่ทางตอนกลางและตอนเหนือริมฝั่งแม่น้ำโขงของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่จังหวัด เลย อุดรธานี หนองคาย นครพนม ขอนแก่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด สกลนคร และกาฬสินธุ์

นอกจากนี้ในการศึกษาคั้งนี้ยังได้แยกกรุงเทพฯ - ชนบุรี ในตอนที่ว่าด้วยการเพิ่มประชากรและการย้ายถิ่นออกจากภาคกลางเป็นภาคหนึ่งต่างหาก เนื่องจากกรุงเทพฯ-ชนบุรี มีลักษณะพิเศษที่เป็นของตนเองและแตกต่างไปจากจังหวัดอื่น ๆ ที่อยู่ในภาคกลางด้วยกัน

คำจำกัดความที่ใช้ในวิทยานิพนธ์

โคราชภาคใต้	หมายถึง	จังหวัดที่อยู่ทางตอนใต้ของที่ราบสูงโคราช ได้แก่ จังหวัดชัยภูมิ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี
โคราชภาคเหนือ	หมายถึง	จังหวัดที่อยู่ทางตอนเหนือของที่ราบสูงโคราช ได้แก่ จังหวัดเลย อุตรธานี หนองคาย นครพนม ขอนแก่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด สกลนคร และกาฬสินธุ์
ภูมิภาคย่อย	หมายถึง	โคราชภาคใต้และโคราชภาคเหนือ
การย้ายถิ่น	หมายถึง	การเคลื่อนย้ายหรือการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยของประชากร โดยยึดหลักการเคลื่อนย้ายข้ามเขตจังหวัดเป็นเกณฑ์
กระแสการย้ายถิ่น	หมายถึง	จำนวนประชากรที่เคลื่อนย้ายจากภูมิลำเนาเดิม ไปยังจุดหมายปลายทางในช่วงระยะเวลาใดเวลาหนึ่ง
การย้ายถิ่นภายในภาค	หมายถึง	การเคลื่อนย้ายหรือการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยของประชากรระหว่างจังหวัดต่างๆภายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
การย้ายถิ่นกับต่างภาคหรือระหว่างภาค	หมายถึง	การเคลื่อนย้ายหรือการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยของประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับภาคอื่นๆของประเทศ
พื้นที่เชิงโลหว่าน	หมายถึง	(ก) เนื้อที่เพาะปลูกคือที่ดินที่ใช้ปลูกข้าว พืชไร่ สวนผักและพืชล้มลุกต่างๆ

รวมทั้งพืชที่ปลูกตามฤดูกาลด้วย ซึ่งปรกติ พืชดังกล่าวจะมีอายุเก็บเกี่ยวได้ในระยะเวลาไม่เกินสิบสองเดือน และพืชบางชนิดซึ่งปลูกครั้งหนึ่งแต่เก็บเกี่ยวได้หลายครั้ง แต่ต้องมีอายุไม่เกินสามปี เช่น ละหุ่ง อ้อย สับปะรด และ มะละกอ

(ข) เนื้อที่ปลูกพืชเชิงไถหว่าน ที่ได้พักทิ้งไว้ชั่วคราวไม่เกินห้าปี โดยอาจมีการปลูกพืชตระกูลถั่ว แล้วไถกลับเพื่อบำรุงดิน หรือปล่อยทิ้งไว้ให้หญ้าขึ้นก็ได้

สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ หมายถึง สภาพแวดล้อมต่างๆที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ได้แก่ ลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ น้ำ ดิน และทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ

สภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม หมายถึง สภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์ หรือที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ ได้แก่ ลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และประชากร